

УДК 94:930.25(4)"192"

А. О. Корочанська

“ЄВРОПЕЙСЬКА ЄДНІСТЬ” ТА ШЛЯХИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ: ОСНОВНІ ПІДХОДИ ПІД ЧАС ПЕРШОГО ПАН’ЄВРОПЕЙСЬКОГО КОНГРЕСУ 1926 р. (на матеріалах Російського державного військового архіву)

Стаття присвячена аналізу дискусій навколо проекту європейської єдності Р. Куденхове-Калергі під час I Пан’європейського конгресу 1926 р. Звертається увага на економічні, політичні та змішані підходи до розуміння шляхів європейського об’єднання. Проаналізовані основні рішення конгресу, реакція на цей захід в різних країнах Європи. Зроблений висновок, що ситуація в Європі учасниками конгресу сприймалася як кризова, а різноманітність підходів до питання реалізації Пан-Європи заважала прийняттю рішень щодо конкретних кроків подальшої співпраці європейських країн.

Ключові слова: Пан-Європа, I Пан’європейський конгрес, європейське об’єднання, Р. Куденхове-Калергі, міжвоєнний період.

Відчуття цивілізаційної кризи Європи, яку пов’язували із періодичними руйнівними війнами на континенті, було характерною рисою європейської суспільно-політичної думки початку 1920-х рр.. Європейські політичні та інтелектуальні кола були зайняті пошуком виходу з цієї ситуації. Велике значення в цьому процесі відіграли ідеї та активна діяльність австрійського інтелектуала Ріхарда Куденхове-Калергі, який запропонував створити так звану Пан-Європу – об’єднання європейських країн – як єдину альтернативу періодичним війнам на континенті. Перше публічне обговорення його ідей відбулося в жовтня 1926 р. під час Першого пан’європейського конгресу.

В останні роки, у зв’язку із поглибленням та розширенням процесів європейської інтеграції, інтерес до історії європейської ідеї підвищується як серед західних вчених, так і серед українських та російських дослідників. До аналізу пан’європейського проекту та діяльності Р. Куденхове-Калергі у міжвоєнний період звертаються російські дослідники О.О. Чубар’ян [1], О.О. Панаріна [2] та інші. Особливою багатоманітністю відрізняється європейська та американська історіографія. До аналізу проекту Р. Куденхове-Калергі звертаються поляк П. Лоссовські [3], американець К. Пегг [4] тощо. Австрійська дослідниця А. Цигерхофер-Преттенталер [5] вивчає діяльність Пан’європейського руху, а француз Ф. Т’ері [6] – діяльність його національних секцій. В сучасній українській історіографії проблеми, пов’язані із історією виникнення та трансформації європейської ідеї ще не є дослідженими в достатній мірі. Звернення до аналізу ідей Пан-Європи роблять А.Ю. Мартинов та С.В. Віднянський [7] та інші.

В даній статті автор залучає до вивчення матеріали Російського державного військового архіву [8;9;10] та на їх основі аналізує різні підходи до розуміння поняття “європейської єдності” та шляхів її реалізації під час Першого пан’європейського конгресу.

Основна суть пан’європейського проекту Р. Куденхове-Калергі була викладена в його працях, виданих протягом 1923-1924 рр. В “Європейському маніфесті” 1924 р. автор проекту пише, що Пан-Європа – це об’єднання всіх демократичних держав континентальної Європи в одну інтернаціональну групу, в політичний та економічний цільовий союз. Його складовими частинами мали стати арбітражний договір, оборонний союз та митна унія. Р. Куденхове-Калергі пропонував чотири кроки на шляху до об’єднання країн Європи. Першим мало стати групування держав всередині Ліги Націй або шляхом скликання Пан’європейської конференції. Другий крок – підписання арбітражного договору, який гарантував би непорушність кордонів між країнами та унеможливував нову війну між ними. Третій – оборонний союз для сумісного захисту від зовнішніх ворогів (малася на увазі Росія). Заключний крок – підготовка митного союзу шляхом періодичного скликання економічних конференцій [11, с.112-114].

Важливим було те, що австрійський інтелектуал ставив своїм завданням розповсюдження власних ідей, формування пан’європейського руху та залучення до нього політиків, економістів, інтелектуалів з усіх країн Європи. Його ідеї знаходили широку підтримку в тогочасному суспільстві. Перше їх міжнародне публічне обговорення відбулося під час проведення в жовтні 1926 р. у Відні Першого пан’європейського конгресу. Цей захід Р. Куденхове-Калергі назвав “першою великою демонстрацією європейської солідарності” [6, с.42]. На ньому біли присутні близько двох тисяч представників з 24 країн. Деякі країни Європи надіслали офіційних представників (зокрема, Франція, Бельгія, Чехословаччина). На конгресі був представлений широкий спектр прибічників “європейської ідеї”: політичні діячі, вчені, письменники, діячі культури відомі в Європі та за її межами [2, с.100].

Р. Куденхове-Калергі під час організації конгресу робив наголос на запрошення відомих політиків, щоб викликати міжнародний резонанс з цього приводу. На конгресі були присутні міністри закордонних справ та інші високопосадовці з різних європейських країн: Ігнац Зайпель (Австрія), Пауль Льобе (Німеччина) Нікола Політіс (Греція), Карло Сфорза (Італія), Вацлав Шустер (Чехословаччина) тощо. Францію мав представляти Едуард Ерріо, але внаслідок урядової кризи в країні він відмовився від запрошення. Натомість країну представляв Жорж Кайо. Серед учасників було багато політиків, які вже не займали керівних посад. Це демонструє той факт, що пан’європейська ідея сприймалася як утопія [5, с.133-135].

Конгрес працював в рамках трьох засідань: політичного, економічного, інтелектуального [8, арк.8] та трьох однойменних секцій [5, с.138-39]. Найбільше інформації стосовно шляхів та методів європейського

об'єднання дають матеріали політичного та економічного засідань. Інтелектуальне засідання було присвячено обговоренню низки моральних аспектів подальшого розвитку Європи.

Учасники Пан'європейського конгресу в своїх виступах зверталися до різних проблем європейського розвитку. Так Д. Вірт (Німеччина) головною проблемою Європи називав ненависть між народами, що живуть в її межах [9, арк.22-23]. На думку поляка Б. Губермана, внутрішні європейські кордони були причиною економічної кризи та періодичних війн на континенті [9, арк.27-29]. П. Ауер (Угорщина) бачив два джерела конфліктів на континенті: німецько-французьке прикордоння та балкансько-дунайський регіон [9, арк.54]. Французький журналіст та проєвропейський економіст Ф. Делаїзі розгорнуто виклав складові економічної кризи, яка виникла в Європі внаслідок збільшення внутрішніх кордонів через виникнення нових держав після Першої світової війни: по-перше, збільшення вартості продукції для місцевого населення; по-друге, удорожчення власного експорту країн за рахунок мит; по-третє, високі затрати на виробництво та висока вартість життя через обмеженість ринків; по-четверте, низький рівень заробітної плати робітників та, як наслідок, соціальна нестабільність; по-п'яте, конфлікти між державами у зв'язку із пошуками дешевих ринків збуту [9, арк.33-34]. Учасниками конгресу була звернена увага і на дрібніші європейські проблеми: низька конкурентоспроможність європейських товарів за межами континенту (М. Коен-Ройс) [9, арк.49], незадовільний стан шляхів сполучення, що негативно впливає на швидкість та якість пересування товарів, послуг та людей між країнами (Е. Хантош, К. Стодола) [9, арк.40, 45], погана кредитна організація, різноманітність потоку грошової одиниці (Ю. Вольф, К. Ухлір) [9, арк.38, 51], безробіття та відтік працездатного населення за межі континенту, низький рівень капіталовкладень у виробництво (З. Стракош, Л. Флюгге) [9, арк.43, 55], відсутність міжнародного політичного та економічного законодавства, яке б гарантувало рівність між країнами та регулювало їх економічні взаємовідносини (Г. Грац, З. Старкош) [9, арк.24, 43].

Таким чином, ситуація в Європі після війни і на момент проведення конгресу його учасниками сприймалася як кризова. Одностайними були голоси щодо неможливості повернення до старої, довоєнної форми співіснування держав на континенті. Подолати нестабільність пропонувалось через об'єднання зусиль держав. Форми і шляхи такого об'єднання учасниками бачились по-різному.

Як влучно зазначив учасник конгресу Ф. Делаїзі, нестабільність континентальної Європи породжується контрастом "між прагненням народів до політичної незалежності та їх взаємною економічною залежністю" [9, арк.34]. Цей вислів характеризує роботу Першого пан'європейського конгресу, учасники якого намагалися знайти компроміс між цими крайнощами.

Одностайним було відношення учасників конгресу до визнання значущості німецько-французького порозуміння та зближення як необхідного кроку до реалізації Пан-Європи. Також багаторазово під час першої пан'європейської зустрічі визнавалось значення укладених в Локарно та Туарі домовленостей як вагомого фактору для подальшої співпраці між країнами Європи. Найважливішим документом серед Локарнських угод був Рейнський Гарантійний пакт між Німеччиною та державами-гарантами (Францією, Бельгією, Італією, Великою Британією). Згідно з документом Німеччина визнавала свої західні кордони відповідно до умов Версальського договору. У разі порушення цих кордонів держави-гаранти мали застосувати рішучі відповідні заходи. Арбітражні договори між Францією, Бельгією та Німеччиною передбачали, що у разі виникнення суперечок між країнами, вони будуть вирішуватись мирним шляхом через Лігу Націй та міжнародні суди [12]. Логічним продовженням політики Локарно була неофіційна зустріч міністрів закордонних справ Франції та Німеччини, А. Бріана та Г. Штреземана, в місті Туарі 17 вересня 1926 р., на якій вони домовились про шляхи подальшої співпраці двох держав [13, с.351]. Багатьма учасниками конгресу Локарнські угоди та вже діюча Ліга Націй розглядалися як своєрідна гарантія миру та непорушності кордонів на континенті.

В програмі конгресу зазначалось, що об'єктом пан'європейського руху є "союз європейських націй, які мають волю і сили об'єднатися в політичну та економічну федерацію, засновану на принципах миру та рівних правах" [8, 9].

Під час конгресу висловлювались різні думки щодо шляхів європейського об'єднання, визначення першочергових завдань та перших кроків. По-різному учасниками заходу розумілась і кінцева мета пан'європейського руху. Всі ці підходи умовно можна поділити на три групи: по-перше, політичні, які визнавали першочерговим вирішення політичних питань; по-друге, економічні, які вважали налагодження економічної співпраці визначальним у побудові нової Європи; по-третє, політико-економічні, або змішані, підходи, які наголошували на необхідності одночасних змін в обох сферах.

Характерною рисою політичних підходів до розуміння шляхів та методів побудови європейської єдності була їх орієнтація на першочергове вирішення питань, пов'язаних із сферою політики, законодавства і права. Так австрійський урядовець Густав Грац вважав, що першим етапом на шляху до Пан-Європи мало стати вирішення питань політичного законодавства. Кінцевою метою – створення міжнародного законопорядку та реалізація міжнародної солідарності. "Лише коли рівність держав буде всезагальною, тільки тоді дорога до Пан'європейського союзу буде відкрита" [9, арк.24].

Член німецького рейхстагу Фріц Міттелман вважав, що лише через об'єднання колективних зусиль, через продовження політики, розпочатої в Локарно, Європа може подолати кризу, в якій вона опинилась після війни. Першочерговим завданням пан'європейського руху він назвав реалізацію проєктів щодо захисту прав національних меншин [9, арк.30-31].

Делегат конгресу з Угорщини Поль Ауер першим кроком до Пан-Європи назвав угоди в Локарно, в результаті яких Франція та Німеччина знайшли порозуміння. Таким чином було ліквідоване перше джерело

конфліктів в Європі. Наступним кроком, на його думку, мало стати укладання "балканського та дунайського Локарно" з метою ліквідації другого джерела конфліктів на континенті [9, арк.54].

Делегат від Угорщини Георг Лукач пов'язував утворення європейського об'єднання із реорганізацією Ліги Націй. Він критикував творців організації за те, що вони намагалися налагодити глобальну солідарність, але залишили поза увагою проміжний крок – континентальну солідарність. Першим в налагоджені європейської співпраці мало стати франко-німецьке порозуміння, а також участь Німеччини в Раді Ліги Націй у якості постійного члена. Проблема світової співпраці, на думку Г. Лукача, була б простішою, якщо організувати постійну співпрацю країн в різних частинах світу. Він пропонував реорганізувати Лігу Націй в орган постійної співпраці між федераціями держав. "Європа також є однією з груп федеративних держав" [10, арк.27]. Членами оновленої Ліги Націй мали також стати США та Росія [10, арк.24-27].

Серед матеріалів до конгресу збереглася чернетка анонімної доповіді, автор якої наголошував, що час для економічної Пан-Європи ще не настав. Першочергове значення мали політичні домовленості та усунення можливості озброєних конфліктів на континенті. Митний союз розглядався як далекоглядна ціль, досягти яку допоможе створення міжнародних галузевих картелів [10, арк.49-56].

Економічні підходи до побудови майбутньої європейської єдності відрізнялися тим, що в них увага акцентувалася на побудові митного або більш широкого економічного союзу при збереженні політичної незалежності держав. Політичне підґрунтя, а саме збереження миру на континенті, для економічного об'єднання мала забезпечити вже існуюча міжнародна організація – Ліга Націй.

Французький журналіст та економіст Франсіс Делаізі обґрунтував ініціативу створення Пан'європейського економічного союзу. Об'єднану Європу він бачив наступним чином: "Її 20 держав об'єднані в повній політичній незалежності, без зобов'язань, тарифів і з валютою на основі золота, з вільною торгівлею та свободою пересування людей... для кожного підприємства кожної країни – 250 млн. споживачів на ринку" [9, арк.35]. Він прогнозував необхідність об'єднання підприємств в рамках кожної галузі виробництва, а також спеціалізації виробництва в залежності від виробничих можливостей кожної країни. Європейська митна співпраця розглядалася як перший крок до економічного союзу. Ф. Делаізі бачив майбутнє континенту як економічний союз країн Європи під керівництвом Ліги Націй. Остання мала виконувати функцію врегулювання дрібних внутрішніх конфліктів, завдяки чому Європа зможе спрямувати свої зусилля на налагодження співпраці із іншими частинами світу (США, Велика Британія, Росія, країни Азії) [9, арк.33-35].

Німецький економіст Юліус Вольф вважав французько-німецький митний союз відправним пунктом для Центральноєвропейського та Європейського митного союзу. Він наголошував на необхідності створення європейської митної та торгівельної конференції, її співпраці із міжнародною економічною конференцією в рамках Ліги Націй. Також він наголошував на необхідності стабілізації європейської банківської та валютної системи [9, арк.38-39].

Чехословацький інтелектуал Корнель Стодола запропонував ідею створення Дунайської економічної зони з повним збереженням суверенітету придунайських країн як перший крок в реалізації Пан-Європи. Суть його ідеї полягала у налагодженні торгівельних зв'язків через навігацію по руслу Дунаю. В далекоглядній перспективі він виступав за створення широкої карти торгівельних зв'язків через навігацію по річках Рейн – Дунай – Волга [9, арк.41-42].

Угорський політичний діяч Елемер Хантош критикував Пан'європейський союз за далекоглядні цілі і пропонував зупинитися на вирішенні проблем термінових. На його думку пріоритетним та першочерговим завданням мало бути європейське митне зближення. Основним інструментом для побудови економічної Пан-Європи він вважав транспорт та транспортну систему, а саме: повітряний рух, телефонний зв'язок та залізничні перевезення. Європейська співпраця, на думку Е. Хантоша, передбачала зняття повітряних бар'єрів та створення спільної авіації, розширення телефонних та телеграфних кабельних систем, розширення та організації залізничного руху. Він запропонував розробити загальноєвропейську транспортну програму, створити постійно діючий комітет по питанням транспорту в рамках Пан'європейського союзу, а також залучити до співпраці Лігу Націй та Міжнародний залізничний союз [9, арк.46-47].

Німецький економіст Карл Ухліг зосередив увагу на необхідності стабілізації європейської кредитно-фінансової системи, зокрема запровадження заходів безпеки від дефолтів та відмови країн-боржників від кредитних зобов'язань, що тягне за собою дестабілізацію економіки країн-кредиторів. Майбутнє мирне існування країн Європи він бачив в їх співпраці та об'єднанні зусиль [9, арк.49-50].

Автори політико-економічних підходів будували свої пропозиції на розумінні зв'язаності усіх сфер суспільного життя. Наприклад, професор Рудольф Гольдшайд (Відень) назвав "великим завданням нашого часу федеративну Європу в рамках Ліги Націй..." [9, арк.25]. Однак, найважливішою вимогою для політичного об'єднання Європи він вважав економічне забезпечення миру і, в першу чергу, економічний захист людини від експлуатації. Саме експлуатація людини людиною загрожувала миру і єдності Європи, на думку австрійського професора [9, арк.25-26].

Польський скрипаль Броніслав Губерман продемонстрував комплексний підхід до розуміння Пан-Європи. На його думку, вона мала складатися з європейського митного союзу, грошового союзу, роззброєння національних армій, реального захисту національних меншин, прозорості кордонів та політичного союзу у якості гарантії всього цього. З економічної точки зору митний союз країн континенту у якості першого кроку до Пан-Європи Б. Губерман назвав прийнятним, але неможливим без відповідних політичних угод. Саме політичні домовленості мали забезпечити головну умову до митного союзу – прозорість кордонів. Крім того, Б. Губерман відмітив, що для створення економічної бази Пан-Європи необхідно здійснити перехід від національного до загальноєвропейського розподілу праці, до формування загальноєвропейської моделі

виробництва за зразком США. Строк реалізації цих завдань він оцінював в 15-35 років. Природним стимулом до цього мав стати початок митної політики проєвропейськи налаштованих держав. Паралельно мало відбуватися будівництво спільних політичних та культурних установ [9, арк. 28-29].

Австрійський промисловець та аграрій Зігфрід Стракош відстоював ідею побудови єдиного європейського економічного простору. Він наголошував про необхідність реалізації певних політичних заходів для реалізації цієї кінцевої мети. Малися на увазі широкі угоди між державами, які дозволили б провести стандартизацію європейського виробництва, закрити збиткові заводи, об'єднати інші заводи для раціоналізації виробництва та зменшення собівартості продукції, що призведе до підвищення конкурентоспроможності на світовому ринку. Також він наголошував, що формування міжнародних економічних структур потребує міжнародних законодавчих заходів: оподаткування утворених міждержавних галузевих об'єднань, їх правовий статус, державний моніторинг, підписання торгівельних угод тощо. Важливими визнавались питання пересування працівників через кордони держав-учасників, охорона праці, захист від безробіття [9, арк.43].

Американський делегат конгресу Фредерік Аллен цілком підтримав ідею європейського об'єднання. Першим кроком до Пан-Європи він назвав митну угоду між державами. Позитивною тенденцією для цього він вважав виникнення міжгалузевих картелів в тогочасній Європі. Наступним кроком європейців мало стати формування національних відділень Пан-Європи для регулювання економічних зв'язків. Це стало б передтечею до політичної Пан-Європи [9, арк.45].

Охарактеризуємо рішення, які прийняли робочі комітети конгресу. Результатом роботи політичного комітету стало прийняття таких рішень. По-перше, було визнано особливі труднощі для СРСР та Великої Британії у визначенні приналежності до певного континенту. Було вирішено тісно співпрацювати із цими країнами в рамках Ліги Націй, залишити за ними право участі у європейському об'єднанні. По-друге, було підтверджено фундаментальне значення ґрунтовної реструктуризації відносин між Францією та Німеччиною для створення нових та міцних підстав для подальшого будівництва Європи. По-третє, прийнята рекомендація підготувати сумісно із Лігою Націй та Міжпарламентським союзом конгрес по питанням прав національних меншин в Женеві.

Комітет по економічним питанням висловив побажання створити в рамках Ліги Націй міжнародну торгівельну та митну конференцію для розгляду питань торгівлі між європейськими країнами. Також було запропоновано створити постійний комітет з представників ділових кіл усіх країн-учасників для підготовки розгляду питання про створення європейського економічного та митного союзу під час майбутньої Міжнародної економічної конференції в Женеві в травні 1927 р.

Комітет по інтелектуальній співпраці прийняв низку рішень: по-перше, створити європейську організацію в галузі інтелектуального життя із центром у Відні; по-друге, співпраця із міжнародними університетськими організаціями; по-третє, підтримати публікацію книги "Пан-Європа" на усіх європейських мовах; по-четверте, просування журналу "Пан-Європа"; по-п'яте, створення пан'європейського Центрального архіву, де зберігатиметься вся проєвропейська література. Але не всі з цих рішень були виконані [5, 139-140].

Результатом роботи конгресу стало створення "Центрального Пан'європейського союзу" зі штаб-квартирою у Відні. Його мета згідно зі статутом – координувати на напрямляти діяльність усіх національних пан'європейських секцій. Керівними органами організації мали стати Президіум (складався з президента, почесного президента, скарбничого), Центральна рада та Виконавча рада. Президіум мав виконувати поточне керівництво діяльністю Пан'європейського союзу та його секцій, завідувати фінансами, забезпечувати здійснення пан'європейської програми. Центральна рада складалася з керівників усіх секцій союзу, збирається не менше одного разу на рік для затвердження рішень Президіуму та Виконавчої ради та обрання їх членів. Виконавча рада складалась з членів Президіуму та двох або чотирьох додатково обраних осіб, які збираються двічі на рік для вирішення поточних питань роботи союзу. Один раз на п'ять років передбачалося скликання конгресу – зборів усіх членів Пан'європейського союзу. На конгреси покладалося завдання виконувати пропагандистську функцію та визначати шляхи подальшого розвитку руху. Також передбачалося створення пан'європейського прес-центру для координації усієї кореспонденції союзу та його секцій [10, арк.101-105].

Р. Куденхове-Калергі сприймав проведення Першого пан'європейського конгресу як перемогу та великий крок до європейського єднання. Однак, в пресі після конгресу висловлювалося більше критичних думок. Австрійці сприйняли конгрес в цілому позитивно, назвали його важливим кроком до миру в Європі, однак вони критикували Р. Куденхове-Калергі за його гостроту мови та схильність перебільшувати. В Польщі та Югославії висловлювали побоювання, що пан'європейський рух намагається зробити Німеччину гегемоном на континенті. Поляки також критикували виключення з Пан-Європи Великої Британії. В Югославії в об'єднанні та економічному зближенні країн відчували обмеження суверенітету молодих держав та тенденцію до їх економічної залежності від Відня із подальшим відновленням Австро-Угорщини. В Німеччині звертали увагу на нечіткість результатів конгресу, цілі руху залишились неясними та суперечливими. Критикувалась надмірна увага до відомих прізвищ, від чого постраждала якість промов. Також учасники конгресу залишились незадоволені театралізованою постановкою конгресу [5, с. 142-145].

Якщо порівнювати пан'європейський проєкт Р. Куденхове-Калергі та ідеї, висловлені під час Першого пан'європейського конгресу, то можна побачити деяку відмінність. Р. Куденхове-Калергі розглядає митний союз як заключний крок у побудові політичної та економічної Пан-Європи. Учасники конгресу часто говорять про митне зближення між країнами як про першочергове завдання в побудові європейської єдності. Деякі учасники навіть не розглядали ідею політичного союзу країн континенту оскільки вважали Лігу Націй тією установою, яка мала б виконувати завдання політичного регулювання відносин в Європі.

Слід також звернути увагу на таке питання як розуміння кордонів Європи. Р. Куденхове-Калергі в своїх працях відносив до Пан-Європи усі держави континентальної Європи від Атлантики до кордонів СРСР. СРСР та Велика Британія виносились за межі Європи та позначалися як окремі світові держави, поряд з якими мала постати об'єднана Європа. До Росії у автора проекту було особливе ставлення – він бачив в ній загрозу і пропонував об'єднатися європейським країнам в політичний союз для сумісного захисту від неї [11, с.111]. Цікаво, що в переписці та під час конгресу ця ідея не була підтримана. Більше того, окремі прихильники Пан-Європи вважали, що для відновлення Європи співпраця із економічно сильною Росією важлива і необхідна. Тобто, її не сприймали як ворога [9, 25-26]. Подібна ситуація була і з відношенням до Великої Британії. Прихильники руху, переважно з Німеччини, наполягали на участі Англії в Пан-Європі. Результатом роботи конгресу стало рішення, що Велика Британія та Радянська Росія мають самі визначитись із своїм членством в майбутньому пан'європейському об'єднанні [6, 43-44].

Значення Першого пан'європейського конгресу полягало в тому, що він намітив шляхи подальшої співпраці країн Європи, коло проблем, які необхідно було вирішити для реалізації ідеї європейської єдності. Це було особливо важливим, оскільки Р. Куденхове-Калергі в своїх працях не розглядав конкретні шляхи реалізації своїх ідей, але давав лише певні теоретичні роздуми і піднімав загальні питання. Різноманітність підходів до розгляду питання реалізації Пан-Європи дозволяє робити висновок, що європейцям, не дивлячись на спільність їх мети, було важко домовитися про конкретні шляхи та кроки їх подальшої співпраці. Наріжним питанням залишалося збереження політичного суверенітету кожної окремої держави. Саме через це увага учасників конгресу більшою мірою була прикута до питань економіки та міжнародного права. Звертає на себе увагу той факт, що не було висловлено жодної пропозиції щодо політичного улаштування об'єднаної Європи.

Таким чином, учасники конгресу майбутнє Європи бачили у єдності та співпраці її країн. Під час конгресу висловлювались різні думки щодо шляхів європейського об'єднання, визначення першочергових завдань та перших кроків: по-перше, політичні, які визнавали першочерговим визнавали вирішення питань спільного міжнародного законодавства; по-друге, економічні, які вважали налагодження економічної співпраці, спільної митної політики визначальним у побудові нової Європи; по-третє, змішані підходи, автори яких розуміли зв'язаність двох сфер і наполягали на необхідності комплексного вирішення європейських проблем. Розуміння поняття "європейської єдності" також було неоднозначним. Найчастіше його розглядали як широкий економічний союз усіх європейських країн. Пан-Європа як політичний союз розглядалася менш активно із зауваженням, що це кінцева мета європейського будівництва.

Джерела та література

1. Чубарьян А.О. Европейская идея в истории: проблемы войны и мира / А.О. Чубарьян. – М. : Международные отношения, 1987. – 352 с.
2. Панарина Е.А. Развитие идеи европейской интеграции в первой половине XX века : дис. ... кандидата исторических наук : 07.00.03 / Е.А. Панарина. – Ставрополь, 2006. – 279 с.
3. Лоссовски П. Традиция единства Европы: межвоенный период / Петр Лоссовски // Европа: журнал Польского института международных дел. Т2. – 2002. – №3(4). – С.74-91.
4. Pegg C.H. Evolution of the European Idea, 1914 – 1932. / C.H. Pegg – Chappel Hill: University of North Carolina Press, 1983. – 232 p.
5. Ziegerhofer-Prettenthaler A. Botschafter Europas: Richard Nikolaus Coudenhove-Kalergi und die Paneuropa - Bewegung in den zwanziger und dreißiger Jahren / Anita Ziegerhofer-Prettenthaler. – Wien: Böhlau Verlag/Wien, 2004. – 587 s.
6. Thery F. Construire l'Europe dans les annees vingt. L'action de l'Union paneuropéenne sur la scène franco-allemande, 1924-1932 / Franck Théry. – Geneve: Institut européen de l'Université de Genève, 1998. – 175 s.
7. Віднянський С.В. Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу / С.В. Віднянський, А.Ю. Мартинов – К.: Інститут історії України, 2009. – 376 с.
8. Циркулярні членам союзу о созыве I и III конгрессов // РГВА. Фонд 554-к, О.1, д.1.
9. Протоколи I Пан'європейського конгресу // РГВА. Фонд 554-к, О.1, д.6. – л.21-55.
10. Доклади подготовленные к конгрессу 1926 г. // РГВА. Фонд 554-к, О.4, д. 151.– 142 л.
11. Европейский манифест 1 мая 1924 г. // Европейский альманах. История. Традиции. Культура / А.О. Чубарьян. – М.: Наука, 1991. – С. 111-119.
12. Duroselle J.B. The Spirit of Locarno: Illusions of Pactomania / Duroselle, J.B. // Foreign Affairs. – Vol. 50. – Issue 4. – 1972. – P. 752-764.
13. История дипломатии. Том третий: дипломатия в период подготовки Второй мировой войны (1919 – 1939гг.) / [ред. В.П. Потемкин]. – М. – Л.: ОГИЗ Государственное издательство политической литературы, 1945. – 884 с.

Корочанская А. А. "Европейское единство" и пути его реализации: основные подходы во время Первого пан'європейского конгресса 1926 г. (на материалах Российского государственного военного архива).

Статья посвящена анализу дискуссий вокруг проекта европейского единства Р. Куденхове-Калерги во время I Пан'європейского конгресса 1926 г. Обращается внимание на экономические, политические и смешанные подходы к пониманию путей европейского объединения. Проанализированы основные решения конгресса, реакция на это мероприятие в разных странах Европы. Сделан вывод, что ситуация на континенте воспринималась как кризисная, а вариативность подходов к вопросу реализации Пан-Европы мешала принятию решений относительно конкретных шагов дальнейшего сотрудничества.

Ключевые слова: пан-Європа, I Пан'європейський конгрес, європейське об'єднання, Р. Куденхове-Калергі, міжвоєнний перод.

Korochanska A. O. "The European unity" and the way of its realization: the main approaches during the First Pan-European Congress 1926 (on materials of the Russian State Military Archive).

The article deals with the discussions around the project of European unity by R. Coudenhove-Kalergi during the I Pan-European Congress 1926. Attention is paid to economic, political and mixed approaches to the understanding of the ways of European integration. The author analyzes the major decisions of the Congress and reaction to this event in different European countries. It is concluded that the situation on the continent was perceived as a crisis. Variability of approaches to realization of the Pan-European idea prevented to find a solution around the specific steps for further cooperation.

Keywords: Pan-Europa, The First Paneuropean Congress, the European unity, R. Coudenhove-Kalergi, the interwar period.

УДК 327.5(430+480)"1940/1941"

В. О. Іванов

НІМЕЦЬКО-ФІНЛЯНДСЬКІ ВЗАЄМИНИ У 1940-1941 рр. ТА СТВОРЕННЯ "ПІВНІЧНОЇ ГІЛКИ КРАЇН "ВІСІ"

У статті досліджується одне з важливих питань міжнародних відносин – взаємовідносини Фінляндської республіки та нацистської Німеччини на початку Другої світової війни 1939-1941 рр. Приділяється особлива увага проблемі створенню коаліції країн під проводом Третього рейху і місце і роль Фінляндії у цьому альянсі. Наголошується на важливому значенні дипломатичних взаємин та таємних місій нацистської Німеччини в Фінляндії та навпаки.

Ключові слова: нацистська Німеччина, Фінляндія, СРСР, Друга світова війна, зимова війна, "війна-продовження", блок країн Вісі.

Поразка Фінляндії у зимовій війні 1939-1940 рр. стала однією з причин кризи фінляндського нейтралітету та спричинили необхідність змін зовнішньополітичного курсу республіки. Це відбувалося в той період часу, коли сусідні скандинавські країни – Данія та Норвегія були вже окуповані нацистами, і відповідно військовий потенціал, працювали на потреби Третього рейху. Період з моменту підписання мирного договору з СРСР називався "перемир'ям", "тимчасовим миром" і викликав у Північній Європі під час Другої світової війни серйозну політичну кризу.

Питання вступу Фінляндії в нацистський блок держав та участі цієї країни в радянсько-німецькій війні 1941-1944 рр. (країна підписала перемир'я з СРСР 1944 р. з СРСР) є надзвичайно цікавим і актуальним (особливо на передодні 70-ти річчя закінчення Другої світової війни). І хоча ця проблема викликає певний інтерес у вітчизняних дослідників на жаль ще не набула сьогодні широкого чи наукового пошуку в межах України. Дослідження представлені в основному працями російських науковців М. І. Барішніковим [1], В.М. Барішніковим [2, 3], фінських Е. Саломаа [3, 4], О. Вехвіляйнена [5], Г. Мейландера, О. Юссіла, С. Хентіля, Ю. Неваківі, Т. Віхавайнена [6], німецьких М. Джонаса [7] тощо. Нажаль в вищезгаданих працях автори приділяли питанню взаємовідносин між нацистською Німеччиною та Фінляндською республікою головним чином стосовно співпраці в галузі політики та економіки, військовому чиннику уваги приділено досить небагато.

Завданням цієї статті є вивчення проблеми німецько-фінляндських зв'язків на початку Другої світової війни, військово-протистояння з СРСР під час зимової війни 1939-1940 рр., дослідити процес приєднання Фінляндії до військово-політичного блоку Троїстого союзу держав гітлерівської коаліції і вступ Фінляндської республіки у Другу світову війну 25 червня 1941 р. проти СРСР в Північній Європі, проаналізувати які чинники сприяли створенню "північної гілки країн Вісі".

Важливе значення для нас мають мемуарні джерела, спогади безпосередньо учасників подій, а саме: Вальдемара Ерфурта – аташе нацистських збройних сил при штабі головнокомандувача фінських збройних сил маршала Карла-Густава Еміля фон Маннергейма [8], самого маршала К.-Г. Маннергейма, не тільки як військового, але політичного діяча країни [9], політиків – Вяйне Войонмаа, одного з лідера фінських соціал-демократів і противника війни, прихильника т. н. "партії миру", демократизації і дефашизації Фінляндської республіки [10], Юго Кусті Паасиківі, найбільшого історичного діяча, першого прем'єр-міністра незалежної Фінляндії, посла в Стокгольмі і экс-президента Фінляндії [11]. Інші джерела представляють собою низку опрацьованих автором опублікованих низку документів та матеріалів, що стосуються безпосередньо утворення німецько-фінляндського пакту і вступі Фінляндії до блоку країн Вісі у 1941 р. [12]

Підписання мирного договору з СРСР не поліпшило відносин і тому вони залишалися досить напруженими. Згідно з договором встановлювалася нова лінія державного кордону, Радянському Союзу відійшов – Карельський перешийок з містом Выборгом, яке мало важливе стратегічне і політичне значення, як для Фінляндії, так і СРСР, північне та західне узбережжя Ладозького озера, район західніше Мурманської залізниці та частина півострову Рибачий та Середнього на узбережжі Баренцевого моря. Цікава думка на цей рахунок Юго Кусті Паасиківі: "Причина, здається в наступному: 1) Інакше нас чекала б доля Прибалтійських держав. 2) Війна принесла нашому народові в психологічному і духовному відносинах величезні вигідні результати; об'єднала народ. 3) усталилося волю до оборони країни і сама справа